

Этнаграфія і фальклор

захоўвацца этнічная спецыфіка. Менавіта традыцыйная сацыяльная і асабліва духоўная культура не так хутка змяняюцца. У якасці прыкладу можна назваць такую частку духоўнай культуры, як рэлігія.

Неабходна больш поўна вывучыць традыцыйную супольнасць і духоўную культуру беларускага грамадства. Застаецца амаль недадзенай беларускай этналогіяй большасць уласцівых для этнічных супольнасцей Беларусі грамадскіх аб'яднанняў другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзяў, устойлівыя формы эканамічных адносін у этнічных супольнасцях, устойлівыя формы і спосабы дзейнасці дзяржаўных арганізацый. Даследаванне гэтых праблем дазволіць больш поўна ўсебакова ведаць сацыяльнае жыццё, як беларускага этнасу, так і іншых супольнасцей Беларусі.

Што тычыцца духоўнай сферы беларускага грамадства, то недастаткова, у найменшай ступені беларускай этналогіяй вывучана сакральная культура, як беларускага этнасу, так і іншых этнічных супольнасцей Беларусі, яе ўплыў на іншыя часткі культуры – на традыцыйную сацыяльную і матэрыяльную культуру.

Важнай, вельмі складанай і амаль недадзенай часткай духоўнай культуры з'яўляецца менталітэт этнічных супольнасцей Беларусі. Навуковае вывучэнне гэтай праблемы, як і іншых праблем духоўнай культуры, патрабуе прыцягнення міждысцыплінарнага падыходу, валодання вопытам сумежных навук, найперш лінгвістыкі, псіхалогіі, філасофіі. Таму чакаць хуткіх вынікаў у даследаванні гэтай праблемы не даводзіцца. Але без яе вырашэння нельга лічыць, што этнічная супольнасць вывучана глыбока, усебакова, паколькі менталітэт з'яўляецца, бадай самай устойлівай, важнай рысай духоўнай культуры, рысай, якая вызначае ўспрыняцце, ацэнку і рэакцыю асобы этнічнай супольнасці на іншыя з'явы культуры, у тым ліку адносіны да людзей, прыроды, падзей. Вырашэнне гэтай задачы будзе азначаць значны крок наперад у развіцці беларускай этналогіі.

У пачатковым стане знаходзіцца даследаванне рэгіянальных, лакальных рыс сацыяльнай і духоўнай культуры беларускай этнічнай супольнасці. Навуковых прац па гэтай праблеме няшмат, і яны не ахопліваюць усе часткі сацыяльнай і духоўнай культуры, не ахопліваюць усю этнічную тэрыторыю беларусаў. Для вырашэння гэтай праблемы патрэбна вялікая колькасць даследчыкаў за працяглы час. Але яе неабходна вырашаць, каб мець багатае ўяўленне аб разнастайнасці беларускай сацыяльнай і духоўнай культуры, сувязях беларускага этнасу ў гэтых сферах культуры з іншымі, асаблівымі суседнімі этнічнымі супольнасцямі.

Паспяхова вырашыць названія ў дакладзе магчыма толькі пры ўмове выкарыстання станоўчага вопыту еўрапейскай і сусветнай этналогіі, яго творчай перапрацоўкі. Вырашаючы названія праблемы, беларуская этналогія ў большай ступені набудзе рысы сусветнай этналагічнай навукі, яшчэ ў большай ступені стане яе састаўной часткай.

АБРАД «СТАЎРОЎСКІЯ ДЗЯДЫ» НА ДОКШЫЧЧЫНЕ

У.Я. АЎСЕЙЧЫК

(*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт*)

На аснове палявых этнаграфічных матэрыялаў, а таксама пісьмовых крыніц разглядаецца абрад Стаўроўскія Дзяды на Докшыччыне. Асабліва ўвага ўдзяляецца аналізу гістарыяграфіі праблемы, устанавленню варыянтаў назвы абраду, выяўленню арэалу распаўсюджвання і часу правядзення, вызначэнню структуры, зместу і ходу абраду, характарыстыцы сучаснага стану і ступені захаванасці абраду.

Ушанаванне памерлых продкаў з'яўляецца неад'емнай рысай кожнага грамадства. Як адзначаў вядомы англійскі этнолаг XIX ст. Э. Тайлар, «у календарых многіх народаў, колькі б гэтыя апошнія ні адрозніваліся паміж сабой па нацыянальнасці і ўзроўні цывілізацыі, можна аднолькава знайсці асобныя дні для святкавання ў гонар памерлых» [1, с. 273]. Безумоўна, гэта характэрна і для беларускага этнасу, хаця рэгіянальная спецыфіка і канфесійныя адметнасці наклалі свой адбітак на ўшанаванне продкаў. У цыкле каляндарных памінальных абрадаў асобнае месца займаюць Дзяды. Яны з'яўляюцца адной з самых архаічных і духоўна адметных традыцый беларускага этнасу.

У адрозненне ад іншых памінак, уключаных у народны каляндар, абрад Дзяды адзначаецца дома, звычайна без наведвання могілак. Аднак у сучасны перыяд амаль ва ўсіх рэгіёнах Беларусі, у тым ліку і на Падзвінні, для Дзядоў характэрнай рысай з'яўляецца спарадычнае наведванне могілак [2, с. 205]. Паводле народных уяўленняў, у гэтыя дні душы памерлых продкаў спускаюцца на зямлю, каб паглядзець, як іх ушаноўваюць, і прыходзяць у свае хаты на памінальную вячэру [3, с. 296]. Дзяды адзначаюцца некалькі разоў на год. Іх колькасць, назва, час і асаблівасці правядзення ў асобных месцах нават невялікага рэгіёну могуць адрознівацца. Часткай агульнага памінальнага комплексу Дзяды і адметнай духоўнай традыцыяй беларусаў Докшыччыны з'яўляецца абрад Стаўроўскія Дзяды.

Адметнасць дадзенага абраду заключаецца не толькі ў яго лакальнай спецыфіцы. Справа ў тым, што са Стаўроўскімі Дзядамі звязана паданне, у адным з варыянтаў якога некаторыя даследчыкі бачаць этнаганічны міф беларусаў. Адсюль вялікая цікавасць да дадзенай праблематыкі і яе папулярнасць у ай-

Этнаграфія і фальклор

чыннай гуманітарыстыцы. Сляды гэтага міфа знайшлі адлюстраванне і ў беларускай мастацкай літаратуры. В. Дунін-Марцінкевіч на аснове сюжэта дадзенага падання напісаў другую частку сваёй паэмы «Вечарніцы» (1855), якая мае назву «Стаўроўскія Дзяды» [4, с. 210 – 221]. Есць падставы лічыць, што гэтае паданне знайшло адлюстраванне і ў творах Ф.М. Дастаеўскага [5, с. 39].

Гісторыя вывучэння абраду Стаўроўскія Дзяды мае даўнюю традыцыю. Упершыню ў літаратуры паданне, з якім даследчыкі звязваюць паходжанне абраду і тлумачэнне яго назвы, было апублікавана ў кнізе пісьменніка і этнографа Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» у 1845 г. [6]. Згодна з гэтым паданнем, недалёка ад маентка Краснаполь жыву магутны асілак Бой. І былі ў яго два сабакі: Стаўры і Гаўры. Былі яны вельмі дужыя і часта дапамагалі князю на паляванні. Пасля смерці сабак Бой загадаў сваім падданым шанаваць іх і для гэтага былі прызначаны адпаведныя памінальныя дні [6, с. 139]. Адсюль, як лічыцца, і бяруць свой пачатак Стаўроўскія Дзяды. У сваёй працы аўтар таксама згадвае і некаторыя элементы абраду, звязанага з шанаваннем сабак князя [6, с. 139]. У наступным, з кнігі Я. Баршчэўскага гэтыя матэрыялы пераходзяць у іншыя працы, і шэраг аўтараў спасылваюцца на іх пры апісанні Стаўроўскіх Дзядоў.

Уласна першыя этнаграфічныя звесткі пра Стаўроўскія Дзяды адносяцца да сярэдзіны XIX ст. У гэты час адметнай падзеяй для беларускай этнаграфіі стаў выхад у 1847 г. у Вільні кнігі Яўстафія Піевіча Тышкевіча «Апісанне Барысаўскага павета» [7]. Акрамя цэлага шэрагу этнаграфічных матэрыялаў, прадстаўленых у працы, тут змешчаны і кароткія звесткі аб памінальных традыцыях беларускага насельніцтва ў ваколіцах Докшыцаў на Стаўроўскія Дзяды [7, s. 376]³⁸. Пры апісанні дадзенага абраду аўтар прыводзіць ужо згаданае паданне з кнігі Я. Баршчэўскага [7, s. 377]. Па меркаванню Г.А. Каханова, Я. Тышкевіч хутчэй за ўсё запазычыў з кнігі Я. Баршчэўскага не толькі паданне, але і сам абрад [10, с. 213].

У сярэдзіне XIX ст. з'явіліся і іншыя апісанні беларускіх этнографічных аматараў. Сярод іх асобнае месца належыць Паўлу Міхайлавічу Шпілеўскаму і яго працы «Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках» [11]. Праца друкавалася ў 1853 – 1856 гг. у часопісе «Пантэон» і складаецца з 16 нарысаў³⁹. Тут П. Шпілеўскі апублікаваў багата фальклорных і этнаграфічных матэрыялаў. У гэтай працы аўтар не абышоў увагай і пахавальна-памінальную абраднасць беларусаў, прысвяціўшы ёй асобны нарыс «Пахаванне і памінкі» [11, с. 141 – 155]. Сярод памінальных абрадаў даследчык згадвае Стаўроўскія Дзяды і змяшчае апісанне абраду, зробленае ў мястэчку Докшыцы Мінскай губерні [11, с. 152 – 153]. П. Шпілеўскі ў гэтым нарысе прыводзіць і крыху змененае змястоўнае паданне Я. Баршчэўскага пра сабак Стаўры і Гаўры [11, с. 151 – 152].

Кароткае апісанне памінання памерлых продкаў беларускімі сялянамі Полацкага павету на Дзмітрыеўскія Дзяды змешчана ў ананімным артыкуле ў «Весніку Заходняй Расіі» за 1866 г. [12]. У гэтым апісанні згадваецца «дзіўная цырымонія», асобныя элементы якой нагадваюць Стаўроўскія Дзяды. Па словах аўтара, дадзеная «цырымонія» суправаджала абрад «гадоў сорок таму назад» ад моманту напісання артыкула [12, с. 274].

У 1869 г. выходзіць праца Міхаіла Аляксеевіча Дзмітрыева «Збор песень, казак, абрадаў і звычайў сялян Паўночна-Заходняга краю» [13], у якой было змешчана апісанне Стаўроўскіх Дзядоў. У зборніку аўтар адвеў спецыяльны раздзел пазначанай праблематыцы («Стаўроўскія дзяды або Семка») [13, с. 219 – 220]. Тут М. Дзмітрыеў коратка адзначыў асаблівасці правядзення Стаўроўскіх (Стаўрускіх) Дзядоў «у некаторых месцах Дзвінскага павета» [13, с. 219], а таксама змясціў ужо вышэй прыгаданае паданне пра сабак князя Бая (Буя) [13, с. 220].

Дадзеная праблематыка знайшла сваё адлюстраванне і ў працы іншага даследчыка, чыя дзейнасць адносіцца да 60–70-х гг. XIX ст. – Юліяна Фаміча Крачкоўскага. У 1874 г. выходзіць яго кніга «Быт заходнебеларускага селяніна» [14], у якой змешчаны таксама заметкі і пра памінальнае памерлых беларусамі на Траецкія Дзяды. Па словах аўтара, гэтыя Дзяды вядомыя пад назвамі «Семуха» (назва паходзіць ад таго, што адзначаецца на семым тыдні пасля Вялікадня) ці «Стаўрускіх» Дзядоў [14, с. 123]. Для тлумачэння паходжання абраду і яго назвы Ю. Крачкоўскі прыводзіць паданне пра князя Боя і яго сабак Стаўры і Гаўры [14, с. 123 – 124]. Пры апісанні дадзенага абраду даследчык спасылваецца на ўжо згаданыя працы Я. Тышкевіча [7] і М. Дзмітрыева [13].

Змястоўны матэрыял, прысвечаны Стаўроўскім Дзядам, утрымліваецца ў працы «Уклад», якая была напісана праваслаўным святаром в. Гняздзілава Вілейскага павету (сучасны Докшыцкі раён) Аляксандрам Троіцкім. Сама праца публікавалася ў 1875 – 1876 гг. у некалькіх нумарах «Літоўскіх епархіяльных ведамасцей». У адным з нумароў аўтар разглядае памінальную абраднасць беларускіх сялян в. Гняздзілава. Адметнай асаблівасцю памінальнай абраднасці вяскоўцаў дадзенай мясцовасці А. Троіцкі выдзеліў Стаўроўскія Дзяды [15, с. 153 – 154]. Пры апісанні абраду аўтар не спасылваецца на раней выдадзеныя працы па дадзенай праблематыцы, а выкарыстоўвае толькі ўласныя назіранні. Па гэтай прычыне яго апісанне Стаўроўскіх Дзядоў значна адрозніваецца ад апісання іншых аўтараў. Нягледзячы на тое, што праца была напісана з пазіцыі праваслаўнага святара, яна змяшчае даволі падрабязныя апісанні не толькі царкоўнага памінальнага памерлых.

³⁸ Гэты тэкст, перакладзены на рускую мову, быў змешчаны таксама ў другой частцы першага тому «Матэрыялаў...» (1890) П.В. Шэйна [8, с. 629 – 630]. А перакладзенае на беларускую мову апісанне Стаўроўскіх Дзядоў з працы Я. Тышкевіча было ўключана ў зборнік «Пахаванні. Памінкі. Галашэнні», што выйшаў у 1986 г. у серыі «Беларуская народная творчасць» [9, с. 186 – 187].

³⁹ У 2010 г. праца была перавыдадзена.

Этнаграфія і фальклор

У 1873 г. у газеце «Рускі мір» пад крыптанімам «О. Б-вский» выйшаў артыкул «Прымхлівья абрады прастанароддзя Заходняга краю», які змяшчаў матэрыялы па Стаўроўскіх Дзядях. Праз год гэты артыкул быў перадрукаваны ў «Кіеўскіх губернскіх ведамасцях» [30]. Менавіта гэтая публікацыя стала крыніцай для аналізу дадзенай праблематыкі вядомым этнографам і філолагам Усеваладам Федаравічам Мілерам, у выніку чаго з'явілася яго праца «З нагоды аднаго літоўскага падання» [16]. Артыкул выйшаў у 1880 г. у 8 томе «Старажытнасцей» (зборнік прац Маскоўскага археалагічнага таварыства). У ім аўтар даволі падрабязна аналізуе абрад Стаўроўскія Дзяды, а таксама прадстаўляе сваю версію рэканструкцыі міфа пра князя Бая і яго сабак Стаўры і Гаўры, праводзячы паралелі з індыйскай, іранскай, грэчаскай і германа-скандынаўскай міфалогіямі.

Сціслая інфармацыя аб адным цікавым звычайі ў ваколіцах Докшыц, які нагадвае абрадавыя дзеянні на Стаўроўскія Дзяды, была змешчана Адамам Кіркорам у III томе выдання «Жывапісная Расія», які выйшаў у 1882 г. [17, с. 42].

Яшчэ адзін варыянт падання пра князя Бая і яго сабак быў апублікаваны Еўдакімам Раманавічам Раманавым у IV выпуску «Беларускага зборніка», які выйшаў у 1891 г. У зборніку яно было змешчана ў выглядзе гутаркі «Бай» [18, с. 174 – 176]. Апроч сюжэта пра князя Бая і яго сабак, гэтая гутарка, па словах А. Луцкевіча, цікава і тым, што «дае створаны народнай фантазіяй вывад беларускіх радоў, называючы як пачынальніка легендарнага князя Боя, які быццам жыў у ваколіцах Дрысы і меў двух цудоўных сабак – Стаўру й Гаўру <...>» [19, с. 188]. Гутарка была ўзятая Е. Раманавым з рукапісу, які быў прадстаўлены яму рэдактарам «Віцебскіх губернскіх ведамасцей» В.С. Сафонавым. Той, у сваю чаргу, атрымаў рукапіс з г. Енісейска ад Максіміліяна Іосіфавіча Маркса, які ў 20 – 40-я гг. XIX ст. жыў у Віцебску [18, с. 174]. Рукапіс змяшчаў апрацаваную па-руску «Беларускую радавую гутарку» вядомага на Віцебшчыне гутарніка Язэпа (Піліпа) Смугага [19, с. 188]. Па словах М. Маркса, яна была запісана ад Смугага ў перыяд з 1826 па 1829 гг. [19, с. 188]. Е. Раманаў палічыў дадзеную гутарку псеўданароднай, але ўсё ж змясціў яе ў сваім зборніку, пераклаўшы на дрысенскі дыялект беларускай мовы [18, с. 174].

На пэўны час з навуковай літаратуры знікае цікавасць да дадзенай праблематыкі. Але ўжо на пачатку XX ст. яна становіцца аб'ектам увагі шэрагу даследчыкаў. У 1913 і 1914 гг. у «Нашай ніве» выходзяць два артыкулы Вацлава Юсцінавіча Ластоўскага, прысвечаныя Стаўроўскім Дзядам. У артыкуле «Беларускі радавод», які выйшаў у 1913 г. пад псеўданімам Ю. Верашчака, В. Ластоўскі змяшчае сваю версію паходжання абраду. Як лічыць аўтар, яны бяруць сваю назву ад памінак па волатах *стаўрах* (мужчынах) і *гаўрах* (жанчынах) [20, с. 3]. У гэтым абразку ад легендарных *стаўраў* і *гаўраў* В. Ластоўскі выводзіць і паходжанне беларусаў, а таксама пералічвае дзесяткі радоў і каленаў тутэйшага народа. Тэкст гэтага падання, як адзначае сам аўтар, быў перапісаны ім з нейкай рукапіснай кнігі і параўнаны з надрукаванай у IV томе «Беларускага зборніка» гутаркай «Бай» [20, с. 3]. У наступным сваім артыкуле «С пад праху векоу» В. Ластоўскі каротка пераказвае паданне пра сабак Стаўры і Гаўры, якое праўда, не лічыць народным, а разглядае яго як пазнейшую прыдумку хрысціянскага духавенства [21, с. 3]. Так жа каротка ён адзначае і некаторыя асаблівасці правядзення Стаўроўскіх Дзядоў.

У 1925 г. у рыжскай газеце «Голас беларуса» была апублікавана легенда пра паходжанне беларусаў ад Белаполя, сына Бая, якому пасля смерці бацькі засталіся сабакі Стаўры і Гаўры. [22, с. 78 – 79]. Гэты варыянт легенды адрозніваецца ад іншых наяўнасцю ў ёй касмаганічнага сюжэта. Легенда пачынаецца з апісання стварэння свету, а Бай выступае ў ёй як першы чалавек на свеце. Гэтая легенда была запісана Б. Рыкам на тэрыторыі былога Рэжыцкага павета Віцебскай губерні [22, с. 440]. Праўда, ніякіх звестак пра Стаўроўскія Дзяды яна не ўтрымлівае.

Інтэрэс да беларускай народнай культуры, у тым ліку і да памінальнай абраднасці, у гэты перыяд праяўляўся і з боку польскіх вучоных. У 1925 г. у часопісе «Lud» выходзіць праца Ю. Галомбэка «Беларускія дзяды» [23]. Характарызуючы памінальныя традыцыі беларускага насельніцтва, аўтар аналізуе і Стаўроўскія Дзяды [23, с. 21 – 22]. Пры аналізе дадзенай праблематыкі даследчык абапіраўся на матэрыялы, змешчаныя ў працы У. Мілера [16] і зборніку П. Шэйна (апісанне абраду Я. Тышкевіча) [8].

У наступным інтарэс даследчыкаў да гэтай тэмы знікае на досыць працяглы перыяд. Аднак, пачынаючы з 80-х гг. XX ст. у этнаграфічнай літаратуры з'яўляюцца публікацыі, якія датычаць дадзенай праблематыкі. Узрастанне цікавасці да Стаўроўскіх Дзядоў і падання, звязанага з абрадам, назіраецца як сярод беларускіх даследчыкаў (С. Санько [24 – 28]⁴⁰, Ю. Гурская [5], А. Цітавец [29], Дз. Вінаходаў [30], У. Лобач і А. Шышкоў [31]), так і замежных аўтараў (Вяч.Ус. Іваноў і У.М. Тапароў [32], Е. Стрэльчык [33]). Аднак большасць гэтых прац была прысвечана аналізу падання (ці яе асобных аспектаў) пра князя Бая/Боя/Буя і яго сабак Стаўры і Гаўры. Пэўным выключэннем з гэтых публікацый стала даследаванне Юліі Аляксандраўны Гурскай «Старажытныя прозвішчы сучаснага беларускага арэала на славянскім і балтыйскім фоне» (2007) [5]. У сваім даследаванні аўтар у кантэксте аналізу старажытных беларускіх асабістых імен (у прыватнасці іменны Бой, Стаўры і Гаўры), разглядае і Стаўроўскія Дзяды, прысвяціўшы

⁴⁰ Артыкулы «Бай», «Стаўры і Гаўры» выйшлі яшчэ ў першым выданні «Беларускай міфалогіі» (2004).

Этнаграфія і фальклор

дадзенай праблематыцы асобную главу [5, с. 36 – 102]. У аснове аналізу Стаўроўскіх Дзядоў ляжаць матэрыялы ўласных палявых даследаванняў аўтара, запісаных ў Докшыцкім раене Віцебскай вобласці.

Дадзеная праблематыка закраналася і ў абагульняючых працах, у якіх разглядалася памінальная абраднасць беларусаў [9, с. 40; 34, с. 58, с. 398; 35, с. 120, с. 181 – 182; 36, с. 101].

Такім чынам, гісторыя вывучэння абраду Стаўроўскія Дзяды ў навуковай літаратуры мае даўнюю традыцыю. Хоць першыя працы з’явіліся яшчэ ў сярэдзіне XIX ст., уласна навуковы аналіз дадзенай праблематыкі (бадай, за выключэннем прац У. Мілера [16] і Ю. Галомбэка [23]) пачаўся толькі напрыканцы XX ст. Пры гэтым, пераважная ўвага даследчыкаў была з’арыентавана на аналіз і рэканструкцыю міфа, у той жа час як абраду адводзілася другараднае значэнне. Працы, у якіх усе ж удзялялася ўвага разгляду самога абраду, характарызуюцца разнабоям, а, часам, і павярхоўнасцю ў выкладанні матэрыялу. Усе гэта абумоўлівае неабходнасць у больш дэталёвым і цэльным аналізе абраду.

Назва абраду. Пры намінацыі дадзенага памінальнага абраду існуе варыятыўнасць. Як вынікае з этнаграфічнай літаратуры і матэрыялаў сучасных палявых даследаванняў, самымі распаўсюджанымі назвамі абраду з’яўляюцца «*Стаўроўскія Дзяды*» (М. Дзмітрыеў, а за ім услед і Ю. Крачкоўскі, падаюць такую назву – «*Стаўрускія Дзяды*» («*Ставрusskie Dedy*»)) [13, с. 219; 14, с. 123] і «*Стаўры*» (з варыянтамі націску на першы ці апошні склад). Для Докшыччыны ў сучасны перыяд характэрны і іншыя назвы абраду, вытворныя ад слоў «*стаўры*», «*стаўроўскія*»: «*Стаўрыны* спраўлялі, а што за яны <...>»⁴¹. Ю. Гурскай удалося зафіксаваць у рэгіёне 12 варыянтаў назвы абраду [37, с. 13]. Сярод іх і такія назвы абраду: «*Стаўроўвы*», «*Стаўры, Гаўры*», «*Стаўры, Гаўры, гам*» [5, с. 80]. В. Ластоўскі прыводзіць яшчэ адну назву – «*Старарускія Дзяды*» [21, с. 3], якая, аднак, у іншых крыніцах больш не сустракаецца.

Што датычыць паходжання назвы Стаўроўскія Дзяды, то на гэты конт існуе некалькі меркаванняў. Бадай самай распаўсюджанай з’яўляецца версія аб паходжанні яго назвы ад мянушак сабак міфічнага князя Бая/Боя/Буя, а паходжанне самога абраду ад памінак па іх. У доказ гэтага аўтары прыводзяць паданне, запісанае яшчэ Я. Баршчэўскім. «Непадалек ад гэтых мясцін, над рэчкаю Дрысаю, стаіць маентак Краснаполь, акружаны х усіх бакоў лесам. Там есць месца, дзе, кажуць, жыў калісьці – яшчэ за паганскім часам – князь Бой, што выславіўся на Белай Русі як магутны асілак. Ен княжыў над усім людам з гэтых дзікіх краёў на берагах Дрысы. Яго звычайна забавай было паляванне з лукам і стрэламі ў пушчах на ласеў і іншых дзікіх звяроў. Меў ен пару верных ганчакоў; адзін зваўся Стаўры, другі – Гаўры. Былі яны надзвычай дужыя і кемныя; найстрашнейшы мядзведзь у сутычцы з імі не мог вытрымаць; яго адразу ж разрываў як харты зайца.

Калі Бой на ловах адыходзіў ад сяброў і акружалі яго разбойнікі, дык ен разганяў і забіваў іх, пускаючы сваіх дужых сабак. Не раз, калі заблуквае ў далекіх лясах, сабакі, ідучы наперад, выводзілі яго на дарогу і да самага дому.

Шмат разоў гэтыя сабакі ратавалі гаспадара ад небяспекі і былі найпрыемнейшаю забавай ў яго жыцці. Загадаў ен падданым сваім, каб шанавалі сабак сваіх і віталі іх як найважнейшых асобаў з ягонага почту. А калі ад старасці сабакі адзін за адным памерлі, дык за заслугі прызначаны былі ім святыя дні.

Люд збіраўся на тое месца, дзе закапалі іх косці, прыносіў пітво і ежу. Гулялі да позняе ночы. Рэшткі пачастункаў і косці кідалі ў вогнішча, паўтараючы іменны двух ганчакоў – «Стаўры! Гаўры!» – і выклікалі цені з таго свету.

І цяпер яшчэ паміж людам у некаторых сялянскіх хатах патаемна спраўляюць тое свята раз на год – перад Семухаю. Гаспадар бярэ які ласы кавалак, нахіляецца пад стол і тройчы паўтарае:

– Стаўры, Гаўры, гам, прыхадзіце к нам!» [6, с. 139; гл. таксама: 7, s. 376 – 377; 11, с. 151 – 152; 13, с. 220; 14, с. 123 – 124].

Некалькі падобнае паданне яшчэ і сёння можна пачуць на Докшыччыне. «– *А вот што гэта за Стаўроўскія Дзяды?* – Ну даўней тата мой, ну дык ен казаў гэта, што гэта ў пана сабака быў Ставер, і гэты Дзяды назваў затое <...> – *Дак у пана быў сабака?* – Ставер зваўся. – *Ну і што гэты сабака?* – Ну ці здох, ці што, і стаў памінкі па ім робіць і ўсім паставіў гэтыя Дзяды Стаўры»⁴². «Ну сабака прапаў у пана дык вот пан атмеціў памінкі па ім – Дзяды. Можа сабаку звалі Ставер, не знаю»⁴³. Варыянты падобнага падання былі запісаны таксама Ю. Гурскай на Докшыччыне [5, с. 316].

У даследчыкаў выклікаюць пытанні адносна паходжання саміх мянушак сабак. Яшчэ ў другой палове XIX ст. У. Мілерам было выказана меркаванне, што ў мянушках сабак *Стаўры* і *Гаўры* можна бачыць скажэнні літоўскіх слоў. Так, па яго меркаванню, мянушка *Гаўры* звязана з літоўскім *gaurai*, што значыць «кудлы, поўсць жывел», а *Стаўры* – з літоўскім *staugti* у значэнні «выць» [16, с. 169]. С. Санько лічыць мілераўскае тлумачэнне першай мянушкі даволі слушным. Аднак значэнне слова выводзіць не толькі з літоўскай, але і з іншых індаеўрапейскіх моў. Вяч.Ус. Іваноў і У.М. Тапароў таксама меркавалі,

⁴¹ Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. ад Модэль М.М., 1930 г.н у в. Козікі Докшыцкага раёна (у астатніх палявых запісах раён той жа).

⁴² Зап. Лобачам У.А. у 2009 г. ад Чэчыкалавай Г.Л., 1930 г.н. у в. Дзедзіна.

⁴³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Скурата С.П., 1926 г.н. у в. Сценка.

Этнаграфія і фальклор

што міф аб двух сабаках і некаторыя дэталі абраду маюць шырокія індаеўрапейскія паралелі [32, с. 364]. Па словах С. Санько, есць падстава лічыць, што слова *Гаўры* паходзіць ад індаеўрапейскага **geu-ro-s*, **goh-ro-s* < **gēu-*, **gəu-*, **gū-* «гнуць, крывіць», адкуль балта-кельта-германскія назвы хвалістых, кучаравых ці ўзлачмачаных валасоў: сяр.-ірл. *gūaire* «валасы, поўсць», нарв. *kaure* «кучаравы кудзер, завіток, кучары», *kaur* «завіўка», літ. *gaūras*, *gaurai* «валасы на целе, калматыя валасы». Такім чынам, *Гаўры* – гэта літаральна «калматы», як і прапаноўваў У. Мілер [28]. У той жа час мянушку *Стаўры* С. Санько ўзводзіць да індаеўрапейскага **steur-* < **steu-*, **steuə* – «масіўны, моцны, магутны, тоўсты» < **stā-* : **stā-* «стаяць, ставіць». Такім чынам, па меркаванню даследчыка *Стаўры* азначае «моцны», «магутны» [28].

Такія «азначэнні» мянушак сабак князя Бая, па меркаванню С. Санько, найлепшым чынам адпавядаюць іх фальклорнаму вобразу [28]. Справа ў тым, што яшчэ У. Мілерам было выказана меркаванне, што князь Бай сваімі рысамі нагадвае не чалавека, а боства смерці, як і ведыйскі Яма⁴⁴, якога суправаджаюць два сабакі [16, с. 168]. Знешняя прыкмета таксама ляжыць і ў аснове мянушак сабак Ямы: *Sabala* азначае «плямісты, рабы», *Śyāmā* – «цемны, чорны» [28; 16, с. 169].

Некаторыя аўтары ўвогуле з недаверам ставяцца да арыгінальнасці дадзенага падання [13, с. 220; 18, с. 174; 21, с. 3]. Так, В. Ластоўскі лічыць, што падобнае паданне была складзена ў пазнейшыя часы хрысціянскім духавенствам, якое змагалася з перажыткамі паганства. Таму, па яго меркаванню, паганскія багі пад уплывам духавенства пераўтварыліся ў «бесаў», а дзяды-пагане – у «псоў» [21, с. 3]. У сваім артыкуле ў «Нашай ніве» за 1913 г. В. Ластоўскі прыводзіць іншую версію падання аб паходжанні абраду Стаўроўскія Дзяды. «Першыя людзі на зямлі былі волаты. Іх называлі стаўрамі і гаўрамі: стаўры-мужчыны і гаўры-дзеўкі. Яны былі дужа вялікіе і доўга жылі на сьвеці. Елі яны толькі сырое. Тые з іх, каторыя аскароміліся варэным с кожным пакаленьнем меншалі і карацей жылі на сьвеці. Калі волаты паміралі, то іх клалі на зямлю і назсыпалі на іх горы, на памятку. Гэткія горы-магілы і цяпер есць, называюць іх людзі валатоўкамі. Калі ужо усе волаты павыміралі то людзі устанавілі спраўляць што году па іх памінкі. Спраўлялі на Семуху і называлі іх стаўроўскімі. Апошні чалавек з роду волатаў быў Бой» [20, с. 3]. У другім сваім артыкуле годам пазней В. Ластоўскі падае іншае тлумачэнне Стаўроў, якое было пачута ім ад селяніна з-пад Дзісны. Па меркаванню гэтага селяніна, «Стаўры» – гэта былі такія людзі – да пояса чалавек, а ад пояса конь [21, с. 3]. Як і першая, так і другая версія, прыведзеныя В. Ластоўскім, не маюць больш аналогій ў іншых творах і падаюцца нам даволі сумніўнымі.

Па меркаванню Ю. Галомбэка, гэтая «народная» версія (ад сабак Стаўры і Гаўры) тлумачэння паходжання абраду і яго назвы не адпавядае навуковым пошукам у вызначэнні дадзенага пытання [23, с. 22]. Некаторыя даследчыкі (А. Троіцкі, Ю. Галомбэк і інш.) схільныя да таго, што назва паходзіць ад грэчаскага *στειρός* (у візантыйскім вымаўленні *stavrós*) – «крыж». На карысць гэтага дапушчэння гаворыць і той факт, што абрад Стаўроўскія Дзяды ў мінулым [15, с. 153], а таксама і ў сучасны перыяд (больш падрабязна гл. ніжэй) спраўляўся вечарам напярэдадні свята Устанаўлення Чэснага і Жыватворнага Крыжа Гасподняга (14/27 верасня), якое ў народзе больш вядомае як Узвіжанне. Таму А. Троіцкі і называе гэтыя Дзяды «*Стаўрамі*», або «*помінкамі крестнымі*» [15, с. 153]. У беларускай мове слова «*ставер*» таксама сустракаецца са значэннем «крыж». Так, гэтакія слова выкарыстоўвалася ў сакрэтнай лексіцы зборшчыкаў сродкаў на пабудову храмаў – «*лаборей*» м. Іванава Кобрынскага павету Гродзенскай губерні [38, с. 17]. Е. Раманаў мяркуе, што яно было запазычана з грэчаскай мовы ад візантыйскіх манахаў, якія першапачаткова займаліся гэтай справай [38, с. 17]. А ў сваёй паэме «Вечарніцы» В. Дунін-Марцінкевіч ўжывае словазлучэнне «стаўроўская дзева» ў значэнні «дзеўчына, якая валодае крыжыкам» [4, с. 220].

Згодна з «Этымалагічным слоўнікам беларускай мовы», слова *гаўры* магчыма з’яўляецца рыфмаваным утварэннем ад *стаўры*. Але, улічваючы заўвагу пра сабак, яно можа быць утворана ад гукапераймальнага *гаў* з канчаткам як у *стаўры* [39, с. 298].

У навуковай літаратуры сустракаюцца і іншыя версіі паходжання назвы абраду Стаўроўскія Дзяды (гл., напрыклад [30]), але нам яны падаюцца не такімі слушнымі і менш аргументаванымі.

На Докшыччыне, як адзначаюць рэспандэнты, Стаўроўскія Дзяды маюць яшчэ адну назву – «*Курыныя*» або «*Петушыныя*»⁴⁵ Дзяды. «Ну Стаўры абычна курыныя, курэй, петухоў бьюць гэтым Дзядам <...>, яны абычна *Курыныя* завуцца Стаўры, самыя першыя асеннія Дзяды»⁴⁶. «Перад Узвіжаннем у нас кажучь *Петушыныя* Дзяды»⁴⁷. Такая назва тлумачыцца вяскоўцамі тым, што на гэтыя Дзяды сякуць пеўня і гатуюць яго да абрадавай вячэры: «Таго што ўжо ў восень мяса ніякага няма свінней ня колюць, толькі кур б’юць на Дзяды»⁴⁸.

⁴⁴ Бліжэйшымі аналагамі Бая і яго сабак акрамя ведыйскага Ямы з’яўляюцца таксама авестыйскі Йіму з чатырма сабакамі і грэчаскі Аід з трохгаловым Керберам. Ва ўсіх выпадках сабакі з’яўляюцца вартаўнікамі царства памерлых [27, с. 167; 16, с. 168].

⁴⁵ Згодна з Ю. Гурскай, у рэгіёне сустракаецца і варыянт «*Петухі*» [5, с. 80].

⁴⁶ Зап. экспедыцыйнай ПДУ у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г. н. у в. Дзедзіна.

⁴⁷ Зап. Лобачам У.А., студ. ПДУ Высоцкай А. і Клопавай С. у 2009 г. ад Марковіч Г.П., 1931 г. н. у в. Старына.

⁴⁸ Зап. Лобачам У.А., студ. ПДУ Высоцкай А. і Клопавай С. у 2009 г. ад Марковіч Г.П., 1931 г. н. у в. Старына.

Этнаграфія і фальклор

Арэал абраду. Адносна тэрыторыі распаўсюджання Стаўроўскіх Дзядоў крыніцы прадстаўляюць розную інфармацыю. У працы Я. Тышкевіча ў якасці арэала абраду згадваецца рэгіён «у павеце Барысаўскім, каля Докшыц і да мяжы Белай Русі» [7, с. 376]. А. Кіркор таксама фіксуе «язычніцкі» звычай, які мае аналогіі са Стаўроўскімі Дзядамі недалёка ад Докшыцаў – у в. Полаў [17, с. 42]. А. Троіцкі лакалізуе Стаўроўскія Дзяды ў Барысаўскім павеце Мінскай губерні і Вілейскім павеце Віленскай губерні. Аўтар адзначаў, што на час напісання артыкула (70-я гг. XIX ст.) у Барысаўскім павеце абрад спраўляўся паўсямесна, а ў Вілейскім – ен ужо быў даволі рэдкім [15, с. 154]. Запіс абраду, які быў прадстаўлены аўтарам у сваёй працы, адносіцца да в. Гняздзілава Вілейскага павету (сучасны Докшыцкі раён). М. Дмітрыеў гаворыць пра святкаванне Стаўроўскіх Дзядоў у Дзісенскім павеце Віленскай губерні [13, с. 219]. П. Шпілеўскі піша пра распаўсюджанне абраду Стаўроўскія Дзяды ў Мінскай, Віцебскай і Магілёўскай губернях [11, с. 153]. Але запіс абраду, які прадстаўлены ў яго працы, зроблены, па словах даследчыка, у мястэчку Докшыцы Мінскай губерні [11, с. 153]. У. Мілер⁴⁹, а ўслед за Мілерам і Ю. Галомбэк, у якасці арэала абраду называюць тэрыторыю ў Мінскай, Віцебскай, Віленскай і часткова Магілёўскай губернях [16, с. 166; 23, с. 21]. А ананімны аўтар артыкула ў «Весніку Заходняй Расіі» ў якасці рэгіёну распаўсюджвання абраду ўказвае Полацкі павет [12, с. 274].

Такім чынам, як бачна з крыніц, большасць аўтараў лакалізуюць абрад на Докшыччыне. Гэтыя дадзеныя былі пацверджаны матэрыяламі палых этнаграфічных даследаванняў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта (ПДУ), праведзеныя ў 2007 – 2011 гг. у рэгіёне. У выніку, абрад быў зафіксаваны ў наступных населеных пунктах Докшыцкага раёна: вв. Бірулі, Верапейка, Дзедзіна, Маргавіца, Несцераўшчына, Козікі, Рачныя, Стараселле, Старына, Сценка, Тумілавічы. Ю. Гурскай удалося зафіксаваць абрад таксама ў вв. Атрубак, Баяры, Бабцы, Ветахмо, Воўча, Гняздзілава, Крулеўшчына, Крыпулі, Юхнаўка [5, с. 80, с. 311]. У той жа час ў вв. Буй, Вілейка, Грабяні, Лапуты, Літоўцы, Слабада (матэрыялы экспедыцый ПДУ), Туркі [5, с. 311] Докшыцкага раёна абрад не быў зафіксаваны. Усе гэта дазволіла акрэсліць прыкладны арэал абраду (мал. 1).

Мал. 1. Арэал абраду Стаўроўскія Дзяды

Цалкам верагодным падаецца існаванне абраду Стаўроўскія Дзяды ў мінулым у былым Дзісенскім павеце Віленскай губерні [13, с. 219]. Справа ў тым, што мяжа паміж Барысаўскім і Вілейскім паветамі, дзе і зафіксаваны абрад, і Дзісенскім праходзіла якраз каля Докшыцаў (мал. 2). У гэтым сэнсе магчымым выглядае распаўсюджанне абраду і ў Полацкім павеце Віцебскай губерні [12, с. 274], які размяшчаецца недалёка. Аднак у іншых рэгіёнах Падзвіння і Цэнтральнай Беларусі, акрамя сучаснага Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці, абрад Стаўроўскія Дзяды падчас палых даследаванняў выяўлены не быў. Але тут трэба адзначыць, што гаворка ідзе выключна пра Стаўроўскія Дзяды. У той жа час традыцыі памінавання памерлых на Тройцу і перад Узвіжаннем распаўсюджаныя і ў іншых рэгіёнах Беларусі. Што датычыць распаўсюджвання абраду ў Магілёўскай губерні, то яно ў іншых этнаграфічных крыніцах не пацвярджаецца і дакладнай лакалізацыі не мае.

⁴⁹ Па ўсім відаць, даследчык узяў інфармацыю з артыкула ў «Кіеўскіх губерньскіх ведамасцях» [16, с. 166].

Мал. 2. Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне Беларусі ў XIX – пач. XX ст. (фрагмент)

Згодна з даследаваннем Ю. Гурскай, арэал распаўсюджання абраду супадае з зонай найбольшай канцэнтрацыі антрапонімаў *Ставер*, цэнтрам якой, па матэрыялах даследчыцы, з’яўляецца в. Маргавіца Докшыцкага раёна [5, с. 80]. Даследчыца адзначае, што традыцыйна святкаванне абраду якраз і захоўваюць носьбіты прозвішча *Ставер*. А ў свядомасці носьбітаў дадзенага прозвішча Стаўроўскія Дзяды разглядаюцца як сямейна-родавы абрад [5, с. 81]. На такую асаблівасць указваюць і экспедыцыйныя матэрыялы ПДУ: «– А вот такіа Стаўроўскія дзяды, Стаўроўскія, ня чулі вы? – Эта есць яны Стаўроўскія, я сам па фаміліі Ставер»⁵⁰.

На сучасным этапе бытавання абраду асаблівасці тэрытарыяльнага распаўсюджання Стаўроўскіх Дзядоў не абумоўліваюцца толькі прозвішчам *Ставер*. Калі раней, магчыма, ен і быў сямейна-родавым абрадам, то ў сучасны перыяд, як сведчаць матэрыялы палявых даследаванняў, носьбіты дадзенай традыцыі толькі зрэдку маюць прозвішча *Ставер*. Нават самі рэспандэнты звязваюць асаблівасці распаўсюджання дадзенага абраду з іншымі фактарамі. Часам, распаўсюджанне традыцыі святкавання Стаўроўскіх Дзядоў рэспандэнтамі можа тлумачыцца ў кантэксце падання пра паходжанне гэтага свята: «– Пан быў і што ў яго сабака быў? – Сабака ж, да, і за гэта Дзяды зрабіў, і ў каго родственнікі былі, тыя адпраўляюць, а я не адпраўляю»⁵¹. Важным фактарам, які аказаў уплыў на фарміраванне арэала Стаўроўскіх Дзядоў, з’яўляецца царкоўнае дзяленне на прыходы. У сувязі з гэтым, нават у суседніх вёсках, адлегласць паміж якімі нязначная, але якія адносяцца да розных прыходаў, памінальныя традыцыі могуць значна адрознівацца: «Няма ў нас тых Дзядоў, гэта у Верасцейцы, як яны? – Стаўры можа? – Да, Стаўры тыя, гэта ў Верасцейцы. Стаўры. – Чым яны атлічаюцца? – У іх другі прыход быў і там <...> – А, Другі прыход. – Да, другі прыход быў. Дык у іх там другія Дзяды былі, а ў нас не было такіх Дзядоў»⁵².

Пры вызначэнні арэалу абраду неабходна спыніцца і на лакалізацыі паданняў пра князя Боя/Бая/Буя і яго сабак Стаўры і Гаўры. Тапанімічнай прывязкай да падання, змешчанага ў працы Я. Баршчэўскага з’яўляецца маентак Краснаполь (сучасная в. Краснаполле Расонскага раёна) [6, с. 139]. Запіс М. Маркса ад Язэпа (Піліпа) Смурага быў зроблены, па словах Маркса, у перыяд з 1826 па 1829 г. у Віцебску, аднак больш дакладная геаграфічная прывязка яго бытавання адсутнічае [19, с. 188]. Легенда пра паходжанне беларусаў («Адкуль пайшлі беларусы») запісана Б. Рыкам у Макашанскай воласці Рэзекненскага павета (Латвія, былы Рэжыцкі павет Віцебскай губерні) [22, с. 440]. Аднак, як адзначана вышэй, ніякіх звестак пра Стаўроўскія Дзяды яна не ўтрымлівае. На тэрыторыі Падзвіння паданне з некалькі падобным сюжэтам было зафіксавана на Верхнядзвіншчыне (г.п. Асвея). У маентку графа Шадурскага была выяўлена «Лысая» або «Сабач’я» гара, на якой, згодна з паданнем, нібыта хавалі паляўнічыя сабак графа [40, с. 162].

Час правядзення абраду. У літаратуры не існуе адзінага меркавання адносна часу святкавання Стаўроўскіх Дзядоў. Некаторыя выданні адначасова падаюць нават дзве даты правядзення дадзенага абраду [35, с. 120, с. 181 – 182]. Найбольш раннія па часе крыніцы, фіксуючыя гэты абрад, адносяць яго да Тройцы (Семухі) [6, с. 139; 7, с. 376; 13, с. 219; 14, с. 123]. З гэтых крыніц толькі ў працы М. Дзмітрыева ўказваецца больш канкрэтны час правядзення абраду – субота напярэдадні Тройцы [13, с. 219]. Такая храналагічная прывязка Стаўроўскіх Дзядоў паўтараецца і ў пазнейшых працах [21, с. 3; 23, с. 21]. Менавіта гэтая версія аб святкаванні Стаўроў перад Тройцай з’яўляецца даволі распаўсюджанай у сучас-

⁵⁰ Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. Ставера В.А., 1924 г.н. у в. Маргавіца.

⁵¹ Зап. экспедыцыйнай ПДУ у 2009 г. ад Вярэцкай В.С., 1922 г.н. у в. Тумілавічы.

⁵² Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. ад Бароўскай Н.Ф., 1922 г.н. у в. Буй.

Этнаграфія і фальклор

най беларускай этнаграфіі [9, с. 40; 34, с. 58, с. 398; 26, с. 460; 41, с. 150; 36, с. 101]. Такая каляндарная прывязка абраду да Тройцы ў пазнейшых працах тлумачыцца спасылкай іх аўтараў на ўжо згаданыя больш раннія публікацыі Я. Баршчэўскага [6], Я. Тышкевіча [7], М. Дзмітрыева [13].

Наступная версія аб часе памінавання памерлых продкаў на Стаўроўскія Дзяды адносіць гэту традыцыю да Узвіжання (14/27 верасня). Так, па сведчанню праваслаўнага святара А. Троіцкага, сяляне в. Гняздзілава (сучасны Докшыцкі раён) спраўлялі Стаўроўскія Дзяды якраз напярэдадні (13 верасня па ст.ст.) Узвіжання [15, с. 153]. Як вынікае з матэрыялаў палявых даследаванняў, сучасныя вяскоўцы таксама адзначаюць Стаўроўскія Дзяды у гэты час. «– Ну а што тыя за Стаўры? – Перад Уздвіжанням <...> Перад Уздвіжанням, гэтыя Стаўры былі»⁵³. «– А вот увосень, перад Узвіжаннем? – Ну вот это і ёсць <...> (В.В.) – Стаўры называюцца (Л.М.)»⁵⁴. Нярэдка, у якасці часу правядзення абраду рэспандэнтамі ўказваецца наступны дзень пасля Узвіжання: «Ну Стаўры, гэта так, атмічаюць Дзяды. Такі празнік Узвіжання называецца, гэта вужакі хаваюцца. А тады назаўтра гэтыя Дзяды»⁵⁵. Ю. Гурская схільная бачыць прычыну такіх разыходжанняў у лакальных адрозненнях. Па словах даследчыцы, такая традыцыя была характэрна для жыхароў в. Маргавіца [5, с. 80]. Згодна з нашым меркаваннем, такая сітуацыя можа тлумачыцца не толькі лакальнай спецыфікай (прытым, што разыходжанні працягваюцца ў межах нават аднаго населенага пункта), але і разбурэннем абраду і выпадзеннем з памяці вяскоўцаў яго першапачатковай тэмпаральнай прывязкі.

Разважаючы над разыходжаннямі, якія існуюць у этнаграфічнай літаратуры адносна часу правядзення Стаўроўскіх Дзядоў, можна зрабіць дапушчэнне, што першапачаткова Стаўроўскія Дзяды святкаваліся напярэдадні Тройцы, а потым пад уплывам пэўных фактараў (у першую чаргу царквы) былі перанесены на іншыя дні (напярэдадні Узвіжання, на Дзмітраўскія Дзяды). Падобнага меркавання прытрымліваецца і С. Санько. Аналізуючы артыкул у «Весніку Заходняй Расіі», у якім дадзены абрад на Полаччыне адносіцца да Дзмітраўскай памінальнай суботы [12, с. 274], аўтар прыходзіць да высновы, што на Полаччыне Стаўроўскія Дзяды спачатку святкаваліся вясной, а потым былі перанесены на восень [26, с. 460]. Аднак працягваюць катэгорычнасць у дачыненні дадзенага пытання, на нашу думку, ня варта. Справа ў тым, што апісанні, на аснове якіх можна зрабіць падобныя высновы, адносяцца не толькі да розных перыядаў, але і да розных рэгіёнаў. Да таго ж, існуюць пытанні адносна дакладнасці саміх крыніц. З пэўнай доляй ўпэўненасці можна толькі гаварыць аб святкаванні Стаўроўскіх Дзядоў на Докшыччыне з апошняй трэці XIX ст. і да нашых дзён напярэдадні Узвіжання. Дз. Вінаходаў увогуле лічыць, што прымеркаванне дадзенага абраду на Полаччыне да Дзмітрыеўскай памінальнай суботы з'яўляецца следствам памылковага атаясамлення аўтарам артыкула ў «Весніку Заходняй Расіі» Стаўроўскіх Дзядоў з Дзмітрыеўскімі [30].

Структура і ход абраду. У параўнанні з іншымі каляндарнымі памінакмі, а перадусім з Восеньскімі Дзядамі, Стаўры адзначаліся з меншай урачыстасцю, пра што пісалі аўтары XIX ст. Па іх меркаванню, такая сітуацыя звязана з аб'ектыўным недахопам прадуктаў харчавання ў сялян у час гэтых памінак. М. Дзмітрыеў, які адносіў святкаванне Стаўроўскіх Дзядоў да Тройцы, адзначаў, што недахоп ў хлебе і прадуктах харчавання вясной бывае паўсюдным, а таму і свята спраўляюць не так багата. Аўтар згадваў, што некаторыя сяляне на пытанне, чаму яны не запрашаюць у гэты дзень сваіх продкаў на Дзяды, адказваюць: «нашто іх зваці, калі нечага даці» [13, с. 219]. А. Троіцкі адзначаў, што ў верасні (менавіта да гэтага часу аўтар адносіць святкаванне Стаўроўскіх Дзядоў) селянін хоць і сабраў ураджай з поля, але яшчэ не паспеў скончыць усе гаспадарчыя работы, а да Асянін ужо скончыў [15, с. 153]. Таму, па словах аўтара, гэтыя Дзяды адзначаліся не так «гучна» як Асяніны [15, с. 153]. Падобным чынам адзначаюць і сучасныя вяскоўцы: «А ўжо пасле Стаўроў тады ўжо ідуць Асяніны, к Асянінам ужо абычна кабанюў колюць, і мяса гатовуюць, і гэта сама абрад называецца на Дзяды, і гэта сама памінаюць, капусту варуць, гэтак сама мяса, калбаса. Ну Асяніны, гэта ўжо большыя Дзяды <...>»⁵⁶.

Тэмпаральныя рамкі свята ахопліваюць другую палову дня: «Ну Дзяды Стаўры вечар такі» [5, с. 313]. Калі ў першай палове дня яшчэ можна было працаваць, то ў другой яго палове адбываецца само святкаванне. Напярэдадні адбывалася стараннае прыгатаванне да свята. А. Троіцкі адзначаў, што ўсялякі гаспадар стараўся да Стаўроўскіх Дзядоў абмалаціць некалькі снапоў пшаніцы, змалоць зерне на пірагі і «прыняць» са свайго статку адну маладую авечку; гаспадыня 13 верасня ўжо варыць квасок і крупнік з баранінай і пячэ пірагі роўна столькі, колькі душ у сям'і і яшчэ па адной жабракам і ў царкву [15, с. 154]. Выпяканне «булачак» на гэта свята па колькасці членаў сям'і ў другой палове XIX ст. было распаўсюджана і на Бягомльшчыне [42, с. 207]. Такая традыцыя, як сведчаць рэспандэнты, была шырока распаўсюджана на Докшыччыне яшчэ ў першай палове XX ст. і характэрна не толькі для Дзядоў, але ўвогуле для ўсіх каляндарных памінак: «Перад Троіцай, у цэркві памінаюць. Гэта ж даўней бабушка такая ходзіць ей *куруц*»⁵⁷ спякуць невялікі. Хлеба даі ей і яшчэ што і гэта яна памінаець»⁵⁸.

⁵³ Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. ад Ардынскай М.Ф., 1924 г.н. у в. Буй.

⁵⁴ Зап. экспедыцый ПДУ у 2009 г. ад Мікіневіч Л.М., 1926 г.н., Карніловіч В.В., 1950 г. н. у в. Дзедзіна.

⁵⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Хілько Л.Г., 1926 г.н. у в. Бірулі.

⁵⁶ Зап. экспедыцый ПДУ у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г.н. у в. Дзедзіна.

⁵⁷ У некаторых месцах рэгіёну такая булачка мела назву «курац» ці «куруц».

Этнаграфія і фальклор

На Докшыччыне і зараз існуе традыцыя напярэдадні Стаўроўскіх Дзядоў мыцца ў лазні [5, с. 312, с. 313]. У рэгіене такая асаблівасць характэрна для ўсіх Дзядоў. Як абавязковы момант адзначаецца пакіданне вады і веніка ў лазні дзядам, а таксама адмысловае іх туды запрашэнне: «Баню абізацельна нада тапіць на Дзяды, баню нада тапіць на Дзяды. Прыходзіш первым дзелам у баню, бярэш венік, макаеш у ваду і кружку ліеш на печку і венікам. І завеш дзядоў паіменна ўсіх: «Хадзіце ў баню мыцца». Первым дзелам пака самому памыцца, нада абзацельна дзядоў пазваць <...> Адходзіш з бані, нада паставіць у таз вады халоднай, другі – гарачай, і ім астаўляеш усе мыцца. І мыла ложыш, і палаценца ложыцца ў бані, усе астаўляецца і прыходзяць дзяды мыцца»⁵⁹.

Цэнтральнае месца ў памінанні памерлых на Стаўроўскія Дзяды займае абрадавая вячэра. Даследчыкі падаюць мала звестак пра яе ход. У пераважнай ступені аўтары звярталі ўвагу толькі на адрозненне Стаўроў ад іншых каляндарных памінак. У якасці такога адрознення яны прыводзяць цікавае абрадавае дзеянне, калі на пачатку вячэры гаспадар, узяўшы частку страў, спускаецца пад стол і тры разы паўтарае: «Стаўры, Гаўры, гам, прыхадзіце к нам!» [6, с. 139; 7, с. 376]. Падобным чынам апісвае гэты момант і М. Дзмітрыеў. Перад пачаткам вячэры «старык, або гаспадар сям’і спускаецца з лаўкі так, каб твар яго быў на ўзроўні са стравамі, і гаворыць: «стаўры, гаўры прыхадзіце к нам!» [13, с. 219 – 220]. Па словах В. Ластоўскага, гэта абрадавае дзеянне адбываецца непасрэдна ў час вячэры. Гаспадар, узяўшы місу з кущей, кланяўся на покуць і тры разы казаў: «Стаўры, Гаўры, гам, прыходзьця к нам» [21, с. 3]. Захаваліся звесткі, што ў другой палове XIX ст. на Бягомльшчыне гэтае запрашэнне мела структуру дыялога: «Стаўры гаўры» (кажа гаспадар) – «Гамм!» (адказваюць усе члены сям’і) [42, с. 207]. Аднак у некаторых працах існуюць даволі істотныя разыходжанні ў апісанні дадзенага моманту абраду. Так, ананімны аўтар артыкула ў «Весніку Заходняй Расіі» пісаў, што ў Полацкім павеце «перад абедам стол адсоўвалі на сярэдзіну хаты і ўсе сямейства з аднастайным прыпевам «шаўры, гаўры, сам прыбывай дзе к нам», прымаліся поўзаць на каленях вакол стала; зрабіўшы тры кругі садзіліся за абед» [12, с. 274]. Праўда, аўтар адносіць гэтае абрадавае дзеянне да Дзмітраўскіх Дзядоў [12, с. 274]. А.А. Кіркор адзначаў, што яшчэ ў 1855 г. у вёсцы Полаў народ старанна хаваў ад духавенства нейкага ідала, вакол якога ў вызначаныя дні скакаў, паўтараючы словы: «Гаўры, гаўры – гам!» [17, с. 42].

У гэтай частцы абраду бачым рытуал запрашэння памерлых продкаў на вячэру, а ў словах «Стаўры, Гаўры, гам, прыхадзіце к нам!» – саму рытуальную формулу запрашэння. Аднак, па ўсёй верагоднасці, такое «запрашэнне» датычыла не агульнай катэгорыі дзядоў, а нейкай канкрэтнай яе часткі. Даследчыкі разыходзяцца адносна таго, каго ж менавіта клікалі на гэтыя Дзяды. Апроч версіі пра сабак (Стаўры і Гаўры), якая бярэ свой пачатак з апісання Я. Баршчэўскага [6, с. 139], існуюць і іншыя меркаванні. Дз.К. Зяленін зрабіў дапушчэнне, што Стаўры і Гаўры з’яўляюцца не сабакамі, а заложанымі памерлымі. Даследчык адзначаў, што ў некаторых частках Расіі заўчасна памерлыя, тапельцы і тыя, хто загінуў у пажары, не пазбаўляюцца агульнага памінання і «частавання», але так як яны не заслугоўваюць сядзець за агульным сталом, то для іх стравы ставяцца пад стол [43, с. 41 – 42]. У гэтым Дз. Зяленін бачыць падабенства са Стаўроўскімі Дзядамі, калі памінальныя стравы таксама ставіліся пад стол. На карысць свайго меркавання даследчык прыводзіць і той факт, што час правядзення абраду Стаўроўскія Дзяды супадае з памінкамі па заложаных памерлых – напярэдадні Семухі (тут аўтар спасылкаецца на працы Я. Тышкевіча і М. Дзмітрыева, якія і адносілі Стаўроўскія Дзяды да гэтага свята [13, с. 219; 7, с. 376]) [43, с. 42]. У свой час яшчэ В. Ластоўскім было выказана меркаванне пра сувязь Стаўроўскіх Дзядоў з уласнымі іменамі *Ставер*, *Стаўро*, *Ставр* [21, с. 3]. Падобнай пазіцыі прытрымліваецца і Ю. Гурская, якая лічыць Стаўроўскія Дзяды сямейна-родавым святам носбітаў прозвішча *Ставер* [37, с. 13]. У сувязі з гэтым можна выказаць меркаванне, што вышэй прыведзеная рытуальная формула запрашэння на Дзяды можа датычыць якраз памерлых дадзенага роду.

Пры апісанні Стаўроўскіх Дзядоў А. Троіцкі не згадвае гэтай часткі абраду. Ён прыводзіць словы «стаўры гаўры гам!» толькі ў якасці ляянкі каталіцкіх ксяндзоў і польскай шляхты на Стаўры як на «адбітак праваслаўнага памінання памерлых» [15, с. 153]. Сам жа абрад, па словах аўтара, пачынаўся з плачу сялянскіх з галашэннямі па памерлых родзічах. «Пасля гэтага плачу накрываецца стол, на сталае стравы і гарэлка, запальваецца васковая грамнічная свечка, чытаюцца малітвы, сярод якіх і заўпакойная, гаспадар абводзіць вакол налітай стравы тройчы свечку, прымацоўвае яе да абраза і ўся сям’я прымаецца есці і піць. Пасля гэтай вячэры чытаюцца тыя ж малітвы, што і перад вячэрай, і свечка тушыцца, але стол з астаткамі ежы і прыборамі не прыбіраецца, а пакідаецца непрыбраным да раніцы, згодна з павер’ем, што прыйдуць за гэты стол на стаўры душы памерлых сваякоў» [15, с. 154]. Памінанне памерлых працягвалася і на наступны дзень пасля Дзядоў. «Раніцай 14 верасня гаспадары з перапечкамі, а гаспадыня з кавалкамі палатна, ручайкамі ільну і жменняй воўны выпраўляюцца, як кажуць, «на кермаш» у тую царкву, храм якой прысвечаны ў імя ўзвіжання крыжа Гасподня, дзе перад царквой

⁵⁸ Зап. аўтарам, студ. ПДУ Шыпіла У. і Путронкам К. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г.н., Карніловіч К.І., 1933 г.н. у в. Дзедзіна.

⁵⁹ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г.н. у в. Дзедзіна.

Этнаграфія і фальклор

у два рады расаджаваюцца жабракі. Ідучы ў царкву паміж радоў жабракоў сяляне дзеляць ім перапечкі, просячы памянуць сваіх родных, і тут на розныя лады чуваць прычытанні жабракоў <...> У царкве сяляне на прыгатаваны стол кладуць перапечкі, сялянкі на вынесены абраз вешаюць кавалкі палатна, кладуць ручайкі ільну і жмені воўны <...> Пасля набажэнства сяляне накіроўваюцца ў карчму ці ў царкоўнай агароджы расаджаваюцца гуртамі і закусваюць прынесенымі з сабой з дому пірагамі і масляннікамі⁶⁰ і п'юць гарэлку. Гэтым і заканчваюцца стаўры, а разам з тым і кермаш узвіжанскі» [15, с. 154]. Для сучаснага перыяду таксама характэрна царкоўнае памінае памерлых на наступны дзень пасля Стаўроўскіх Дзядоў: «Ну, курыцу засекчы, ці петуха і варыць. Назаўтра памінаюць, памінальнае. Ідуць у царкву, нясуць запіскі і памінаюць. Яду кладуць, свечы ўстаўляюць»⁶¹.

П. Шпілеўскі прыводзіць іншае апісанне абраду, якое, па ўсім відаць, характэрнае для шляхецкага саслоўя. «З надыходам вечара ў хаце багатага сем'яніна збіраецца мноства народа і ўсякі прыносіць з сабой ляльку чалавека, зробленую з цеста. Пры гэтым іграе музыка і скокі працягваюцца да поўначы. Апоўначы накрываюць стол, на які ставяць як мага больш пірагоў, каржоў і крыху вадкіх страў. Народ есць і п'е датуль, пакуль, нарэшце, пакуль не пастукаюць у акенца. Стукае хто-небудзь з гасцей. У гэты час усе ўстаюць з-за стала і, адкрыўшы акенца, кідаюць у яго чалавечыя лялькі з цеста і што есць моцы крычаць: «Стаўры, Гаўры, дзе вы там? Прыходзьце да нас!» Той, хто стукаў у вакно, абавязаны сабраць усе лялькі і прынесці ў пакой. Гэтыя лялькі вяртаюцца да сваіх ранейшых гаспадароў, якія сушаць цеста і потым раздаюць іх сваім парабкам (прыслуге), думаючы, што ад гэтага служкі прывязваюцца да хаты і робяцца адданымі» [11, с. 152 – 153].

Сучасны стан абраду. Як сведчаць матэрыялы сучасных палітых этнаграфічных даследаванняў, жыхары шэрагу населеных пунктаў Докшыччыны захоўваюць традыцыйна святкаванне Стаўроўскіх Дзядоў. Аднак дадзены абрад да нашага часу дайшоў значна рэдукаваным, з яго зніклі асобныя элементы і абрадавыя дзеянні.

Пры апытанні рэспандэнты не заўсёды могуць дакладна ўказаць час правядзення абраду. «– А калі Стаўроўскія Дзяды былі? – Ай, гэта ж недзе ўвосень ці зімой яны бываюць»⁶². «– А вот ці есць тут такія Стаўроўскія Дзяды? – Восенню есць. – А вот калі яны бываюць восенню: у сенцябрэ ці пазней? – Ці яны ў наярэ <...> Стаўроўскія, а патом Дзмітраўскія»⁶³. Такая сітуацыя з'яўляецца сведчаннем разбурэння народнай традыцыі, калі адбываецца выпадзенне з памяці вясцоўцаў яе дакладнай тэмпаральнай прывязкі. Часам, калі рэспандэнты не могуць угадаць дакладны час правядзення абраду, яны прывязваюць яго да канкрэтных сезонных гаспадарчых работ («Я вот помню начинали бульбу браць на гэтыя Стаўры»⁶⁴) або іншых каляндарных святаў («Гэтыя [стаўроўскія – А.У.] Дзяды атмечваюць у сенцябрэ пасля Спасу, Макавея. Гэтыя Дзяды есць»⁶⁵).

У сучасны перыяд абрад Стаўроўскія Дзяды не праяўляе якіх-небудзь прынцыповых спецыфічных рысаў у параўнанні з іншымі Дзядамі. Амаль не адзначаюць адрозненняў і рэспандэнты. У якасці такіх адрозненняў нярэдка ўказваецца толькі назва абраду: «А вось Стаўры такія, можа гаварылі, чым яны атлічаюцца? – Кожныя Дзяды названія, вот Грамнічныя, тады Масленыя, мусіць есць Дзяды во гэтакія во»⁶⁶. Падобную асаблівасць адзначаюць і рэспандэнты з суседніх весак, дзе Стаўроўскія Дзяды не адзначаюцца: «Гэта Дзяды лічацца, а ў ніх Стаўры, толькі называюцца Стаўры»⁶⁷. У асноўным, абрад праводзіцца па тому ж сцэнарыю, што і астатнія Дзяды. Бадай, адной з адрозных асаблівасцей дадзенага абраду з'яўляецца асартымент страў на стале падчас памінальнай вячэры. Як характэрная асаблівасць дадзенай вячэры з'яўляецца наяўнасць на стале прыгатаваных страў з пеўня ці курыцы (адсюль і існаванне адной з назваў гэтых Дзядоў – «Петушыныя» ці «Курыныя» – гл. вышэй).

Абавязковым момантам падчас абрадавай вячэры застаецца «частаванне» памерлых продкаў, якія, як лічыцца, прыходзяць у гэты дзень у свае хаты. Яшчэ і сёння захавалася традыцыя, перад тым як прыступаць да трапезы, адкладваць ў асобную міску крыху ежы дзядам, а таксама адліваць ім гарэлкі: «– А як іх [Стаўроўскія Дзяды – А.У.] правіць? – Ну, курыцу засекчы, ці петуха і варыць <...> Ставюць петуха на стол, капусту свежую, адліваюць капусту. І што ў капусте эта варыцца петушына, адкладаваюць, гарэлку п'юць, адліваюць, дзядоў памінаюць. А як адліваюць, адразаецца кусочак хлеба, вакол місачкі абводзіцца [і запрашаюць дзядоў – А.У.]: «Хто гэту зямлю старажаваў, хлеб соль нажаваў, хадзіце к нам у Дзяды, там, тата, мама». Усіх па іменах, братоў, сяцёр, усіх завуць, называюць. <...> А кусочак гэты хлеба адкладвалі, цаліком на тарэлку, як ранейшай, хадзілі памінальныя бабкі старыя, аддавалі гэты хлеб бабкам гэтым, а с кажнага кусочка, с каждой міскі адкладвалі ў місачку, і стаіць на стале, гэта самым нанач стаіць на стале. Пасуду не ўбіралі, на стале ўсе слажавалі, міска на міску ставілі і закрывалі»⁶⁸.

⁶⁰ Маслянікі – камы, які гатуюцца з тоўчанага ў ступе маку з мёдам [15, с. 154].

⁶¹ Зап. экспедыцый ПДУ у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г.н. у в. Дзедзіна.

⁶² Зап. Філіпенкам У.С. у 2009 г. ад Васілевіч Г.І., 1927 г.н. у в. Несцераўшчына.

⁶³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Патэза І.Ф., 1934 г.н. у в. Стараселле.

⁶⁴ Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. ад Модэль М.М., 1930 г.н. у в. Козікі.

⁶⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Скурат С.П., 1926 г.н. у в. Сценка.

⁶⁶ Зап. аўтарам і студэнтамі ПДУ Путронкам К. і Шыпіла Н. у 2009 г. ад Дранковіч Г.С., 1934 г.н. у в. Тумілавічы.

⁶⁷ Зап. Лобачам У.А. у 2007 г. ад Чучман В.У., 1922 г.н. у в. Буй.

⁶⁸ Зап. экспедыцый ПДУ у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г.н. у в. Дзедзіна.

Этнаграфія і фальклор

Даволі цікавай падаецца формула запрашэння памерлых продкаў на Стаўроўскія Дзяды, прыведзеная ў дадзеным апісанні абраду. У гэтым запрашэнні можна бачыць сляды архаічнага ўяўлення аб сувязі гэтых пaminaк з міфічнымі сабакамі Стаўры і Гаўры. Само ж паданне, праўда ў значна спрошчаным і скарочаным выглядзе, таксама можна яшчэ і сэння пачуць сярод вясковага насельніцтва Докшыччыны (гл. вышэй).

Сярод сучасных вяскоўцаў Докшыччыны фіксуецца і даволі архаічная формула-запрашэнне на Стаўроўскія Дзяды («Стаўры, Гаўры, гам, прыхадзіце к нам!»), характэрная для абраду XIX ст. Праўда, захавалася толькі частка формулы, а яе функцыя змянілася. Яна ўжо не ўжываецца падчас рытуальнага запрашэння дзядоў на абрадавую вячэру. Як слухна адзначыла Ю. Гурская, «рытуальная формула ў выніку кандэнсацыі абрадавага тэксту развіла энантыясемя, перайшла з сакральнай сферы ў прафанную» [5, с. 87]. Яна стала ўжывацца як прыказка з жартоўным сэнсам, якую часам выкарыстоўвалі для насмешак над тымі, хто спраўляе Стаўроўскія Дзяды: «Выдумалі, шуцілі так, таму і дабаўлялі: «Стаўры, гаўры гам». Гэта ў нас так гаварылі, што там Крыпулі, Вітахмо ня гэтак, як у нас робяць, гэта так смяяліся, ад старых чула» [5, с. 311]. Як адзначаюць рэспандэнты з в. Бірулі, гэты выраз выкарыстоўваўся ў якасці насмешкі з боку пана: «Стаўроўскія, гэта Стаўры называюцца. А дык даўна ж казаў пан старасельскі, гэны Шадзеўскі, казаў: «Стаўры, гаўры, гам!» Гэта як усе роўна сабаку. А яны паны ні панімаці гэтых ні Дзядоў, нічога. Яны ня робілі паны, гэта толькі дзеравенцы»⁶⁹. Праўда, у шэрагу месцаў Докшыччыны ў сучасны перыяд выраз «Стаўры, гаўры, гам» мае і значэнне самой пaminaльнай вячэры [5, с. 84].

Нягледзячы на тое, што ў сучасны перыяд у адносінах да святкавання Стаўроўскіх Дзядоў не назіраецца такой строгасці і прыныповасці, як на Восеньскія Дзяды, у народнай свядомасці працягваюць захоўвацца ўяўленні аб магчымых наступствах у выніку невыканання якіх-небудзь абрадавых дзеянняў у гэты дзень. У наш час найбольш характэрнымі з'яўляюцца ўяўленні аб тым, што ў такім выпадку будуць сніцца памерлыя. «Вот гэта будуць Дзяды, Стаўры называюцца. Гэта яны будуць недзека ў сенцябры месяцы, алі чысла ня помню якога. І тожа гэтак сама на гэныя Дзяды мне было. На ферме рабіла, ні знала, напрымер, што сэння Дзяды. Вот і нічога не прыстроіла. Дажа на стале як усігда, вячэраіш і стол убіраіш, то кот каб ні лазіў. Тады вечарам гэтак я лігла спаць і віжу ў ва сне, што ня тудак я жыву, а яшчэ на бацькаўшчыне, у Стараселлі. Ідзець дзед, барадаты-барадаты, чорная барада, і рабяткі за ім бягуць-бягуць. А я як увідзяла, стала хавацца. А ен будзіць казаць: «Ні хавайся, ты ж наеўшысі, мы ж галодныя-прыгалодныя» <...> А назаўтра я тады карову на пасту прыганяю і старушка тудак ідзець і я ей баю. «Ай, – кажыць, – варона ты. Учора ж Дзяды былі. А ты, – кажыць, – не спраўляла дзяды?» А я кажу: «Бабка, я ні знала нічога. Я, – кажу, – на фермі рабіла, нікога ня відзіла старэйшых, ніхто ні сказаў». Ну дык яна мне гэтак і кажыць: «Дзяды вот за гэта табе прысніліся, што стол быў парожні»⁷⁰.

Навуковы аналіз пісьмовых крыніц і палявых этнаграфічных матэрыялаў дазваляе зрабіць наступныя **высновы**:

1) Гісторыя вывучэння абраду Стаўроўскія Дзяды ў навуковай літаратуры мае даўнюю традыцыю. Першыя працы з'явіліся яшчэ ў сярэдзіне XIX ст., але ўласна навуковы аналіз дадзенай праблематыкі (бадай, за выключэннем прац У. Мілера і Ю. Галомбэка) пачаўся толькі напрыканцы XX ст. Пры гэтым, пераважная ўвага даследчыкаў была з'арыентавана на аналіз і рэканструкцыю міфа, у той жа час як абраду адводзілася другараднае значэнне. Працы, у якіх усе ж удзялялася ўвага разгляду самога абраду, характарызуюцца разнабоям, а, часам, і павярхоўнасцю ў выкладанні матэрыялу. Усе гэта абумовіла неабходнасць у больш дэталёвым і цэльным аналізе абраду.

2) Пры намінацыі абраду існуе некалькі назваў. Найбольш пашыранымі сярод іх з'яўляюцца назвы *Стаўроўскія Дзяды* і *Стаўры*. Сярод вяскоўцаў сустракаюцца таксама назвы абраду, вытворныя ад слоў «стаўры» і «стаўроўскія» (*Стаўровы*, *Стаўрыны* і г.д.). У якасці назвы абраду існуюць і такія варыянты, як *«Петушыныя»* і *«Курныя»* Дзяды, што звязана з асартыментам страў на пaminaльным стале.

3) Абрад Стаўроўскія Дзяды мае вузкалакальны характар. Арэал абраду лакалізуецца на тэрыторыі сучаснага Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці. Усе іншыя геаграфічныя прывязкі абраду, якія сустракаюцца ў этнаграфічнай літаратуры не мелі дадатковага пацвярджэння падчас палявых даследаванняў.

4) У этнаграфічнай літаратуры сустракаюцца тры меркаванні аб часе правядзення абраду – напярэдадні Тройцы, напярэдадні Узвіжання, на Дзмітраўскую пaminaльную суботу. Аднак дастаткова аргументаванай і пацверджанай палявымі матэрыяламі з'яўляецца толькі версія аб прымеркаванні Стаўроўскіх Дзядоў да Узвіжання (14/27 верасня).

5) Стаўры з'яўляюцца часткай агульнага пaminaльнага комплексу Дзяды. Як і на іншыя Дзяды, абраду напярэдняча стараннае прыгатаванне, якое ўключала шэраг абавязковых працэдур (мыцце ў лазні і г.д.). Цэнтральнае месца ў структуры абраду займала пaminaльная вячэра, на якую запрашалі памерлых продкаў. На наступны дзень пасля Стаўроўскіх Дзядоў адбывалася царкоўнае пaminaнне памерлых

⁶⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Хілько Л.Г., 1926 г.н. у в. Бірулі.

⁷⁰ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Хілько Л.Г., 1926 г.н. у в. Бірулі.

Этнаграфія і фальклор

продаж. Адметнай асаблівасцю дадзенага памінальнага абраду з'яўляецца рытуал запрашэння памерлых на вячэру і сама рытуальная формула такога запрашэння («Стаўры, Гаўры, гам, прыхадзіце к нам!»).

б) Як сведчаць матэрыялы сучасных палявых этнаграфічных даследаванняў, жыхары шэрагу населеных пунктаў Докшыччыны яшчэ захоўваюць традыцыю святкавання Стаўроўскіх Дзядоў. Аднак да нашага часу абрад дайшоў значна рэдукаваным, з яго зніклі асобныя элементы і абрадавыя дзеянні. У сучасны перыяд Стаўроўскія Дзяды амаль не маюць адрозненняў ад іншых Дзядоў. Разам з тым, у народнай свядомасці жыхароў Докшыччыны захоўваюцца надзвычай архаічныя элементы (паданне пра паходжанне абраду, частка рытуальнай формулы запрашэння дзядоў), характэрныя яшчэ для абраду XIX ст.

ЛІТАРАТУРА

1. Тайлар, Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тайлар; пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
2. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 2. Віцебскае Падзвінне / Т.Б. Варфаламеева, А.М. Боганева, М.А. Козенка [і інш.]; складальнік Т.Б. Варфаламеева. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 910 с.
3. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи... Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губерн. Типо-Литограф., 1897. – 307 с.
4. Дунін-Марцінкевіч, В. Творы / В. Дунін-Марцінкевіч; уклад., прадм. і камент. Я.Янушкевіча. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 527 с.
5. Гурская, Ю.А. Древние фамилии современного белорусского ареала на славянском и балтийском фоне / Ю.А. Гурская. – Минск: Беларус. гос. пед. ун-т, 2007. – 360 с.
6. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я.Баршчэўскі; укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаустовіча. – Мінск: «Беларускі кнігазбор», 1998. – 480 с.
7. Tyszkiewicz, E. Opisanie powiatu Borisowskiego pod wzgledem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarowym, przemyslowo-handlowym i lekarskim / E. Tyszkiewicz. – Wilno: Druk. Marcinowskieso, 1847. – 489, IV s.
8. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П.В. Шейн. – СПб.: Тип. имп. акад. наук, 1890. – Т. I. – Ч. II. – 586 с.
9. Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / Рэд. кал. А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]; Укладанне тэкстаў, уступ. артыкул і камент. У.А. Васілевіча; Артыкул, сістэматызацыя і камент. напеваў Т.Б. Варфаламеевай. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.
10. Каханоўскі, Г.А. Беларуская фалькларыстыка 50-х гадоў XIX ст. (В. Дунін-Марцінкевіч, Я. Тышкевіч, К. Тышкевіч, Ул. Сыракомля, І. Крашэўскі, П. Шпілеўскі, Е. Паўлоўская) / Г.А. Каханоўскі // Беларуская фалькларыстыка: Эпоха феадалізму / Г.А. Каханоўскі, Л.А. Малаш, К.А. Цвірка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – С. 192 – 276.
11. Шпілеўскі, П.М. Беларусь у абрадах і казках / П.М. Шпілеўскі; пер. з рус. Аляксандра Вашчанкі. – Мн.: Літаратура і Мастацтва, 2010. – 301 с.
12. Нечто о поверьях белорусцев Полоцкого уезда // Вестник Западной России. – Вильна, 1866. – Кн. VI. – Т. II. – С. 270 – 274.
13. Дмитриев, М.А. Собрание песен, сказок, обрядов и обычаев крестьян Северо-Западного края / М.А. Дмитриев. – Вильно. Печатня А.Г.Сыркина, 1869. – 264 с.
14. Крачковский, Ю.Ф. Быт западно-русского селянина / Ю.Ф. Крачковский. – М.: Изд. имп. Общ-ва истории древностей России при Москов. ун-те, 1874. – 212 с.
15. Троицкий, А. Уклад / А. Троицкий // Литовские епархиальные ведомости. – 4 мая 1875. – № 18. – С. 153 – 155.
16. Миллер, В.Ф. По поводу одного литовского предания / В.Ф. Миллер // Древности: Труды Московского археологического общества. – 1880. – Т. VIII. – С. 166 – 175.
17. Киркор, А.К. Литовский язык и литовская мифология / А.К. Киркор // Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. Значении: Лит. и Белорусское Полесье: Репринт. воспроизведение изд. 1882 г. – Минск: БелЭН, 1993. – С. 27 – 42.
18. Романов, Е.Р. Белорусский сборник. Вып. IV: Сказки космогонические и культурные / Е.Р. Романов. – Витебск: Тип. Г.А. Малкина, 1891. – 220 с.
19. А. Л. Беларускі гутарнік Піліп Смуры / А. Л. // Гадавік Беларускага навуковага таварыства. Кн. I. – Вільня, 1933. – С. 188 – 189.
20. Верэшчака, Ю. Беларускі радавод / Ю. Верэшчака // Наша ніва. – 26 красавіка 1913. – № 16 – 17. – С. 3.
21. В. Л. С пад праху векоу / В. Л. // Наша ніва. – 12 сьнежня 1914. – № 49. – С. 2 – 3.
22. Легенды і паданні. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.

23. Gołobek, J. Dziady białoruskie / J. Gołobek // Lud. – 1925. – Т. 4, seria 2, ogulnego zbioru t. 25. – S. 1 – 40.
24. Санько, С. Бай / С. Санько // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. сл. – Мінск: Беларусь, 2011. – С. 39.
25. Санько, С. Белополь / С. Санько // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2011. – С. 43 – 44.
26. Санько, С. Стаўры і Гаўры / С. Санько // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2011. – С. 460.
27. Санько, С. Архаічныя беларускія міфалагічныя наратывы / С. Санько // Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі. У 6 т. Т. 1. Эпоха Сярэднявечча / В.Б. Евароўскі [і інш.]; рэд. кал.: В.Б. Евароўскі [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т філасофіі. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – С. 159 – 196.
28. Санько, С. Белорусское этногоническое предание в свете ведийской близнечной мифологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kryuja.org/artykuly/sanko/sanko_bielaruskaje_etnahanicznaje_etnahanicznaje_padannie.html. – Дата доступа: 25.05.2011.
29. Цітавец, А.В. Стаўры і Гаўры / А.В. Цітавец // Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: У 2 т. Т. 2: Лабараторыя традыцыйнага мастацтва – «Яшчур» / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.] – Мінск: БелЭн, 2006. – С. 561.
30. Виноходов, Д. Этногенетический миф белорусов⁷¹ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://urfinwe.livejournal.com/19656.html>. – Дата доступа: 25.05.2011.
31. Лобач, В. Потомки Белополя. Новый взгляд на происхождение народа / В. Лобач, А. Шишков // Родина. – 2001. – №1 – 2. – С. 46 – 49.
32. Иванов, В.В. Деды / В.В. Иванов, В.Н. Топоров // Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. Т.1: А – К. / Гл. ред. В.А. Токарев. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – С. 363 – 364.
33. Strzelczyk, J. Stawr i Gawr / J. Strzelczyk // Mity, podania i wierzenia dawnych słowian. – Poznań, 1998. – S. 192.
34. Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі / Уклад., класіфікацыя, сістэматызацыя матэрыялаў і камент. А.І. Гурскага; Уступ. арт. А.І. Гурскага, А.С. Ліса. – 2-е выд., выпр. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 429 с.
35. Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка; 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Польша, 2002. – 240 с.
36. Ліцьвінка, В.Д. Святы і абрады беларусаў / В.Д. Ліцьвінка; 3-е выд. – Мінск: Беларусь, 2001. – 190 с.
37. Гурская, Ю.А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Ю.А. Гурская; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 42 с.
38. Романов, Е.Р. Белорусский сборник. Вып. IX: Опыт словаря условных языков Белоруссии / Е.Р. Романов. – Вильно: Тип. А.Г. Сыркина, 1912. – 124 с.
39. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 12. С. / уклад. Р.М. Мінько, Г.А. Цыхун; гал. рэд. Г.А. Цыхун. – Мн.: Беларус. навука, 2008. – 366 с.
40. Лобач, У. Некаторыя вынікі этнаграфічных даследаванняў Беларускага Падзвіння (экспедыцыі ПДУ 1995 – 1997 гг.) / У. Лобач // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі (21 – 23 красавіка 1997 г.). – Полацк: Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік, ПДУ, 1998. – С. 160 – 164.
41. Дучыц, Л. Дзяды / Л. Дучыц, І. Швед // Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2011. – С. 150 – 151.
42. Яшкін, І.Я. Мясовая беларуская лексіка 1851 – 1874 гадоў у матэрыялах фондаў аддзела рукапісаў навуковай бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта / І.Я. Яшкін // Acta Baltico-Slavica. – Warszawa, 1994. – XXII. – S. 147 – 220.
43. Зеленин, Д.К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественной смертью и русалки / Д.К. Зеленин; вступ. ст. Н.И. Толстого; подготовка текста, коммент., указат. Е.Е. Левкиевской. – М.: Индрик, 1995. – 432 с.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы БРФФД. Грант «Навука (НАНБ-вузы) – 2011» Дамова № Г 110Б-023

⁷¹ Гэты артыкул, па словах самога аўтара, плануецца да публікацыі ў пятым выпуску «Белорусского сборника», які чакаецца ў чэрвені 2011 г., як раз да XIX канферэнцыі «Санкт-Петербург и белорусская культура». Назва артыкула будзе: «Этногенетический миф белорусов в источниках XIX – начала XX века».